

Izvorni znanstveni rad
UDK 316.356.2 (44=861/=866)

Jadranka Čačić

Institut za migracije i narodnosti
Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

Primljeno: 20. 5. 1990.

SOCIJALIZACIJSKA ULOGA PORODICE U RAZVOJU DRUGE GENERACIJE JUGOSLAVENA U FRANCUSKOJ

SAŽETAK

Osobitosti obitelji i konzistentnost svijeta što ga ona posreduje djetetu osobito je značajna u procesu primarne socijalizacije. Migrantska obitelj čiji se sociokulturni model uglavnom razlikuje od onoga u društvu primitka samim time jest socijalizacijski činilac koji predstavlja stanovitu prepreku uspješnoj socijalizaciji. Iznoseći podatke o jugoslavenskoj imigrantskoj obitelji u Francuskoj autorica nastoji pokazati da to što obitelj živi u drukčijim uvjetima ne mora nužno biti uzrokom neuspješne socijalizacije »druge generacije«. Uspješnost socijalizacije ovisit će o humanosti društva i njegovim socijalizacijskim utjecajima, zatim o porodici ali i o pojedincu samome.

*Change of conditions is a factor, but
not a cause of social happenings ...*

W. I. Thomas

Uvodno razmatranje (porodica i socijalizacija)

Kretanje društva utječe na promjene u porodici, »vječnoj« i primarnoj društvenoj grupi, ne oduzimajući joj samostalnost i samosvojnost povratnog djelovanja. Moderna je obitelj izgubila svoju proizvođačku ulogu, a procesima »racionalizacije« i »profesionalizacije« suvremenih industrijskih društava postupno slabi značaj i drugih njenih funkcija (edukativne i zdravstvene, na primjer). Proširenu porodicu zamjenjuje mala, na roditelje i njihovu neoženjenu (neudatu) djecu svedena nuklearna obitelj¹. Unatoč sve većeg upletanja društva i društvene kontrole i u intimnije sfere života (ili upravo zbog toga) i reduciranja uloga porodice, ne smanjuje se značenje obitelji u životu pojedinca², osobito djece. Obitelj se sve više okreće prema djeci i brizi za njihovu budućnost (usp. 12).

¹ O mogućem razlikovanju pojmova »porodica« i »obitelj« vidjeti: 10.

² »... sve je veća neuravnoteženost između totalnih društvenih moći i individuuma, i to tako što se individuum često, tražeći neku vrstu skloništa, sklanja u najmanje saveze tipa obitelji, čiji se opstanak čini nespajiv s velikim razvojem. Čini se da tendencija koja prijete obitelji istodobno, barem privremeno, služi i kao njezina nova podrška« (2: 124).

Obitelj je važan činilac procesa socijalizacije, procesa učenja kojim se postaje članom društva tako što osoba uči prihvaćati društvene norme i sistem društvenih uloga. Obično se spominju primarna (u obitelji i porodici) i sekundarna socijalizacija (u školi, među vršnjacima i sl.) te socijalizacija odraslih (za one uloge za koje nisu bili dovoljno pripremljeni prvim dvjema socijalizacijama). U obitelji započinje i (uglavnom) traje proces primarne socijalizacije. Tu dijete stječe prva iskustva i na temelju njih uspostavlja vezu s društvom.

Snaga primarne socijalizacije, prema Bergeru i Luckmannu, u jakim je emocionalnim vezama sa »značajnim drugima« (significant others)³. Identificirajući se sa »značajnim drugima« dijete introjicira vrijednosti njihova svijeta. Taj je svijet odraz dvostruko modificirane (načinom mišljenja i položajem odraslih) socijalne stvarnosti. Kako dijete nije u prilici da ocjenjuje i bira, ono ne sumnja, i svijet odraslih mu se čini i jednim mogućim. Stoga je i svijet što je introjiciran u primarnoj socijalizaciji čvršće urezan u svijest nego ono što se introjicira u sekundarnoj socijalizaciji. Sekundarna socijalizacija predstavlja introjektivnu institucionalno zasnovanih »podsvijetova« pri čemu je pojedinac daleko slabije emocionalno uključen. To omogućuje konzistentnost i kontinuitet već usvojenog svijeta, a introjektivne sekundarne socijalizacije čini podložnijim promjenama. A upravo snaga dojmova što se usvajaju tokom primarne socijalizacije upućuje na značenje obitelji u socijalizaciji.

Berger i Luckmann navode niz činilaca koji mogu prouzrokovati neuspješnu socijalizaciju: heterogenost »značajnih drugih« koji posreduju različite objektivne stvarnosti ili pak zajedničku stvarnost, ali iz različitih perspektiva; stvarno nesuglasje svijetova »značajnih drugih« tokom primarne socijalizacije; nesuglasje između činilaca primarne i sekundarne socijalizacije. Otkriće, na primjer, da svijet roditelja nije jedini već da on ima posebno, vrlo specifično mjesto, može biti uzrokom krize nakon primarne socijalizacije. Najposlije, valja napomenuti da su obitelj i uža društvena sredina tek neki od činilaca socijalizacije⁴.

Obitelji koje svojim unutrašnjim odnosima (skladni odnosi roditelja, čvrsta emocionalna povezanost roditelja i djece, braće i sestara itd.) i svojim položajem u društvu (društveno prihvaćene, pozitivno orijentirane prema okolini, članovi obitelji uspješno uklopljeni u sistem društvenih uloga itd.) ostvaruju najveći dio preduvjeta za uspješnu socijalizaciju i same nailaze na teškoće jer je teško uspostaviti ravnotežu između restriktivnosti i permisivnosti odgojnog utjecaja, svakodnevnih briga i dječje potrebe za sigurnošću i ljubavi. Nije lako omogućiti da djetetove prve identifikacije (doživljene unutar porodice) koje tvore osnovu za formiranje identiteta dožive potvrdu u okolini koja postaje sve značajnija i da se tako uspostavi kontinuitet stečene slike o sebi (usp. 8).

Obitelj je mikrosvijet iz kojeg dijete kreće u onaj »pravi i veliki«. Što je raskorak između ta dva svijeta veći, djetetovo snalaženje i potraga za vlastitim mjestom između njih mogu postati duži i teži (pa i neuspješni).

³ O problemima socijalizacije i internalizacije stvarnosti vidi: 4.

⁴ Iako ne možemo umaći svojevršnom socijalnom determinizmu valja imati na umu da »pečat stvarne kulture nije monolitan; on je selektivan, što zavisi od lica koje ga prima i uslova koji preovlađuju« (3: 223) te da »prava kultura dozvoljava širok obim prihvatljive varijacije ličnog ponašanja. Društvene institucije su isto tako u znatnom stepenu širokogrudne, i postoji ne jedan način da se igra uloga koja se očekuje. Znatna sloboda u društvenom sistemu dozvoljava veliku (iako ne neograničenu) varijabilnost ličnosti« (isto: 254).

Jedan od mogućih raskoraka jest i razlika u sociokulturnim modelima obitelji, s jedne, a društva s druge strane (utječu na socijalizaciju pojedinca). Takav raskorak, pokazuju istraživanja, vodi (iako to uvelike ovisi i o ličnosti samoj) u marginalizaciju (usp. 5)⁵.

Ako bi se u ovom kontekstu govorilo o migrantskoj obitelji valja kazati da to što je ona uglavnom nosilac drukčijeg sociokulturnog modela ne znači i to da nužno mora biti i prepreka pri pronalaženju mostova između dva društva. Da bismo mogli zaključiti o karakteristikama socijalizacije tzv. druge generacije u migracijskoj situaciji potrebno je upoznati takvu obitelj, njen socioekonomski položaj, način života, njenu komunikaciju s društvom primitka. Kao primjer može poslužiti analiza jugoslavenske porodice u Francuskoj i njene socijalizacijske uloge.

Jugoslavenska porodica u Francuskoj (Alsace i Lorraine)⁶

a) Obilježja obiteljske migracije

Emigracijski val započet šezdesetih godina ponio je u Francusku prije svega polukvalificiranu i kvalificiranu radnu snagu uglavnom u dobi između 26 i 36 godina, dakle u dobi kada je obitelj obično već stvorena ili je na putu da to bude.

Zatvaranje francuskih granica započeto sedamdesetih godina obilježava i današnju imigracijsku politiku koja ostavlja odškrinuta vrata uglavnom okupljanju obitelji. Podaci govore da je i jugoslavenska imigracija slijedila opći imigracijski trend u Francuskoj⁷. Ona se ustaljuje, feminizira, a porodice se okupljaju.

Nasuprot današnjem ustaljivanju Jugoslavena u Francuskoj, privremenost kojom su oni obilježili svoju odluku da odu tamo na rad utjecala je i na njihovo ponašanje u toj sredini. Nemajući namjeru da ostanu, nisu nastojali ni da se prilagode. Većina njih nikada nije dokraja svladala francuski jezik (nakon mnogo godina jedino ga bolje razumiju) zadržavajući kontakte uglavnom samo s drugim Jugoslavenima (što je u proporcionalnom odnosu s koncentracijom Jugoslavena u pojedinim područjima) i to po mogućnosti iz kraja njihova porijekla. Nedovoljno poznavanje jezika, nepismenost, neuključenost u političko odlučivanje, nesudjelovanje u životu zajednice svodi njihovu svadoknevnicu na zarađivanje, potrošnju i obiteljski krug.

⁵ »Proces marginalizacije je određen obiteljskim osobinama, a osobito obiteljskim osobinama koje djeluju na socijalizacijskom nivou. U svim slučajevima u stvari, ove osobine su vezane uz sociokulturne modele kojih se obitelj pridržava, posebno u toku djetinjstva i predadolescencije« (5: 125).

⁶ Kao osnova za analizu služe podaci prikupljeni sistematskim promatranjem i intervjuom koji su korišteni za izradu magistarskog rada *Deuxième génération yougoslave en Alsace et Lorraine (formation de l'identité culturelle)* (obrana: 15.10.1986. na Fakultetu društvenih znanosti Sveučilišta humanističkih znanosti u Strasbourgu). Podaci se odnose uglavnom na radničke obitelji (vidi 6).

⁷ Prema rezultatima posljednjeg popisa iz 1982. u Francuskoj živi 64420 Jugoslavena, od čega 30180 žena (a oko 20000 osoba mladih od 25 godina). Od 1975. do 1982. broj Jugoslavena pao je za 8,3 %, ali je žena narastao za 2,1 %. Aktivna jugoslavenska populacija smanjila se za 15,1 %, a udio jugoslavenskih žena porastao za 5,4 % (vidi 16).

Obitelj predstavlja utočište⁸, oazu u kojoj se potiskuju dnevne frustracije⁹ nastale u društvu koje vrlo precizno zna odrediti položaj radnika-imigranta (često umornog, od profesionalne bolesti oboljelog, a relativno mladog čovjeka) i svoju potrebu za njim.

Potrebno je napomenuti da oni usprkos otporu, svojevrsnoj izdvojenosti i neprikladnosti tokom svih tih godina (a mnogi su u Francuskoj već više od dvadeset godina) prolaze kroz proces resocijalizacije usvajajući nove vrijednosti i stječući nove navike, uspoređujući ih s onima usvojenima još u Jugoslaviji, te upadajući u procjep između jednih i drugih.

b) Uvjeti stanovanja

Način stanovanja može predstavljati jedan od oblika prilagodbe imigrantske obitelji načinu života nove sredine. Dužina boravka kao i imigracijska politika¹⁰ utjecale su na to da se većina jugoslavenskih obitelji smjesti u stanovima za koje se plaća modificirana (umanjena) stanarina, u zonama »spavaonica« koje prate sve veće gradove. U njima stanuju radničke obitelji, francuske i strane, dok srednja klasa odlazi u druge dijelove grada. To su stanovi jeftinije izvedbe (umjesto parketa tepisoni, plastične pločice umjesto keramičkih i slično), ali koji pružaju potpuni komfor – telefon, centralno grijanje, sanitarne prostorije, nekoliko soba, a sve za umjerenu stanarinu. U drugu kategoriju pripadaju stanovi što su ih radnicima iznajmili njihovi poslodavci. Oni nisu tako udobni, ali je i stanarina vrlo niska.

I sam položaj stana smiješta, dakle, obitelj u određeno okruženje koje bitno utječe na socijalizaciju djeteta. To je radnička četvrt u kojoj je ekonomska kriza zadržala francuske radnike, inače bi se mogla nazvati imigrantskim getom. U toj četvrti život je reduciran na zadovoljavanje tek osnovnih ljudskih potreba i odvojen je od kulturnog života grada. To su zone u kojima tek niču centri za kulturnu animaciju koji uspijevaju u svojim knjižnicama i klubovima okupiti pripadnike »druge generacije«, ali vrlo teško i njihove roditelje koji se najčešće izoliraju u svojim stanovima pored televizora i videorekordera.

Život u imigrantskoj okolini utječe na to da se prijateljstva često sklapaju upravo između djece imigranata, odnosno djece iz radničkih obitelji. Tako se sužava broj referentnih identifikacijskih okvira. U početku se djeca uspoređuju s vršnjacima iz susjedstva i iz škole koji su im po mnogim karakteristikama slični. To, s jedne strane, olakšava socijalizaciju jer njihovi »značajni drugi« pripadaju istom socioekonomskom sloju. Međutim svi su oni na marginama društva, što se može i nepovoljno odraziti u raskoraku činilaca primarne i sekundarne socijalizacije. Problemi se još više pojačavaju kasnije u vezi s (ne)mogućnošću višeg školovanja, zapošljavanja, okruženja i drugih oblika izlaska iz »predestinirane« socijalne skupine.

⁸ Iako je rašireno funkcionalističko gledište o obitelji kao utočištu u kojem se uspostavlja narušena harmonija ne treba zanemariti da svoja nezadovoljstva pojedinac unosi i u obitelj te i na taj način djetetu posreduje stvarnost (i sputava njegov slobodan razvoj).

⁹ Izoliranost i frustriranost odražava se i u agresivnosti uočljivoj kako u njihovim međusobnim odnosima, odnosima u jugoslavenskim klubovima (pijanstvo, psovke, tuče, ogovaranja) tako i u odnosu prema domaćinima (»glupi«, »smotani« Francuzi, »rasisti«).

¹⁰ Imigrant koji okuplja svoju obitelj mora joj osigurati odgovarajuće, francuskim standardima prilagodene uvjete stanovanja.

Ne samo smještaj stana već i njegovo uređenje govori o položaju obitelji u društvu i njezinu načinu života. Ono što prvo upada u oči jest šarenilo boja i detalja¹¹.

Namještaj kvalitetom materijala govori o kupovnoj moći domaćina, a izgledom uklopljenim u estetsku dimenziju dekora govori o porijeklu stanara – pripadniku nižega društvenog sloja (uglavnom na brzinu urbaniziranom seljaku). Najznačajnija prostorija jest dnevna soba (koja je često ujedno i blagavaonica), koja mirisom kave i ponešto rakije pruža tradicionalnu toplinu gostoprimstva, a nizom detalja čuva nostalgичne uspomene na domovinu. Stan jugoslavenske obitelji sprud je na tuđoj obali na kojem se govori, reagira, misli prema davno naučenom obrascu¹².

Dječja soba nije posebni svijet uređen prema vlastitom ukusu. Roditelji je uređuju prema kriterijima koje sami smatraju važećim, sve »za dobro djece«. Pritom manifestiraju podjednako i svoju ljubav i nerazumijevanje činjenice da dječja psiha posjeduje svoje specifičnosti i zahtjeve. Iako su djeca prisutna u svim oblicima obiteljskog života i njoj su okrenuti gotovo svi obiteljski planovi ona su najčešće promatrači koje se ništa ne pita. To je ostatak folklor patrijarhalne obitelji i autokratskih odnosa.

c) Slobodno vrijeme

Malo je slobodnog vremena¹³ koje članovi jugoslavenske obitelji provode zajedno. Usprkos 38-satnom radnom tjednu dnevni je raspored takav da se mnoge obitelji nađu na okupu tek navečer i vikendom. U toku dana vide se uglavnom u vrijeme jela. Za stolom se malo razgovara¹⁴. Razgovor o jelu, pokoja informacija i upit. Roditelji razgovaraju između sebe, djeci se uglavnom obraćaju pitanjima o školi.

Vikend je vrijeme zajedničkog života. Jugoslavenske obitelji uglavnom se međusobno posjećuju. Djeca odlaze u posjete zajedno s roditeljima. Neki redovito odlaze u jugoslavenske klubove. Ukoliko je lijepo vrijeme odu u obližnju prirodu. Uglavnom ne putuju. Znamenita mjesta ne posjećuju¹⁵.

Jedna od omiljenih i ujedno najjeftinijih zabava jesu »igranke« koje priređuju klubovi povodom praznika¹⁶. Jugoslaveni vrlo rijetko odlaze u kina i kazališta, ne šecu se parkovima, rijetko odlaze u restorane (ukoliko odlaze obično biraju jugoslavenske).

¹¹ S raznobojnih tapeta, kičeno uokvirenih goblena, porodičnih fotografija (i vrlo često Titovih slika), pogled se spušta na sve moguće vrste drvenih, plastičnih, gipsanih figurica i teško je ne zapaziti ogledalo stakla jugoslavenske obitelji – stereo-uređaj u kojemu razigrano odjekuju »narodnjaci«, televizor u boji često u kombinaciji s video-rekorderom (na koji se obavezno snima svaki slučajno propušteni »Dallas«).

¹² Nostalgичna vezanost roditelja za rodni kraj može i u djece razviti ljubav prema njemu, ali može i stvoriti težak osjećaj krivnje zbog toga što nisu kadri udovoljiti roditeljima osjećanjem jednake privrženosti kraju iz kojeg su potekli.

¹³ O socijalizaciji u porodici i slobodnom vremenu vidjeti: 9.

¹⁴ »Samo to kad smo na stolu, onda pričamo o školi malo, ili šta smo radili«(M.N., 10 godina). »Oni pričaju koji su svoji problemi, a ja kad pisnem: A ti čuti. Ti nemaš pravo na to, ili «Kad se jede ne priča se.« (S.L., 12 godina).

¹⁵ Tako na primjer mnogi Jugoslaveni koji žive nedaleko Strasbourga nikada nisu vidjeli strasburšku katedralu, ali su gotovo svi vidjeli Planinu majmuna koja je također u blizini, posjetili zabavni »Evropa park« u Njemačkoj.

¹⁶ To je prilika da se napleše, nasluša domaće glazbe, odjene nova odjeća, susretnu drugi Jugoslaveni. Svi simboli domovine nađu se na istom mjestu: zastave i slike, muzika i kola, pečena svinjetina i salata od kupusa, psovke...

Roditelji vrlo često nemaju razumijevanja za potrebe djece i uskraćuju im izlaske. Sigurniji su kada su djeca kod kuće, izvan opasnosti u prometu, opasnosti od droga: »Je sors pas tellement puisque j'ai l'école. Samedi – ouais, voir les copains, aller au cinéma, je reste pas longtemps. Ils s'inquiètent. C'est pas la Yougoslavie. Ils pensent qu'ici est un peu dangereux...« (V.V., 15 godina)¹⁷. Pogotovu su strogi kada se radi o djevojkama¹⁸. Naravno, takvo ponašanje izaziva mladenački bunt često izražen u netrpeljivosti prema autoritetu, osobito očevu jer on ima ulogu gospodara obitelji: »C'est lui le ROI. C'est lui qui a la plus grosse tête dans la maison.« (S.M., 19 godina)¹⁹. Ono pak što je djeci najčešće dopušteno ona i koriste. To je bavljenje sportom, obično u školskim sportskim klubovima.

Djeca vrlo dobro uočavaju razlike između načina provođenja slobodnog vremena svojih roditelja i Francuza. »A ovde Francuzi su više, ne znam, sport rade i tako više zajedno se razumeju, a ovde stalno ima jedan što treba da slušamo. Ovde, ne znam, sa decom, bolje volim Francuze, ne znam, oni na primer sport prave i tako trče, a ovde tata i mama nikad nisu sport pravili« (N.G., 14 godina)²⁰.

Sama djeca više uče i saznaju u školi i žele oponašati nove kulturne obrasce što su u opreci s roditeljskom restriktivnošću te izazivaju konflikte (očite ili latentne).

U suvremenom društvu slobodno je vrijeme sve značajniji dio obiteljskog života koji dopušta stvaranje stila koji je drukčiji od kolotečine svakodnevnih obaveza. Ono može poslužiti kao izvor novih identifikacija i poticaj u stvaranju identiteta. Čini se, ipak, da jugoslavenska imigrantska obitelj u Francuskoj uglavnom ne umije iskoristiti prednosti slobodnog vremena.

d) Raspodjela uloga u obitelji

Bez obzira na to radi li se o regrupiranoj obitelji ili o obitelji nastaloj u Francuskoj njeni odrasli članovi još su u Jugoslaviji stekli obrazac po kojemu se raspodjeljuju uloge u obitelji. Porijeklom uglavnom iz Srbije i Bosne, oni su u domovini usvojili tradicionalne vrijednosti patrijarhalne obitelji u kojoj je hijerarhija uloga određena spolom i dobi. Iako su žene često zaposlene te i tako uvećavaju pravo na ravnopravnost, iako u svojoj okolini dovoljno vide različite načine raspodjele obiteljskih uloga, promjene jako polako ulaze u život žene i jugoslavenske obitelji.

¹⁷ »Ne izlazim mnogo zbog škole. Subotom – da, vidam društvo, idem u kino, ne ostajem dugo. Oni (roditelji) se brinu. Nije to Jugoslavija. Oni misle da je ovdje pomalo opasno.« (opaska J.Č.)

¹⁸ »... les garçons peuvent sortir beaucoup plus tôt que les filles et... les filles sont beaucoup plus avec leurs parents, elles doivent toutes en dire: où elles sortent et tout... les fils sont une autre chose, les parents sont beaucoup plus sévères avec les filles qu'avec les garçons...« (S.M. 16 godina).

(»... dečki mogu izlaziti puno ranije nego djevojke i... djevojke su puno više s roditeljima, one im trebaju sve reći: gdje izlaze i sve... sinovi su nešto drugo, roditelji su mnogo stroži prema djevojkama nego prema dečkima...«).

¹⁹ »On je KRALJ. On je taj koji je najveći lumen u kući.«.

²⁰ »Oni (Francuzi) mogu pričati o problemu od žene i od muža, a ovde, na primer one od žene pričaju, ja pričam mami, oni što A. (brat) ima da kaže tati. Francuzi sve zajedno pričaju, ne sramiju se ako nešto... Bolje, slobodnije« (N.G., 14 godina; opaske J.Č.).

»... mais on ne parle pas entre nous de la vie, de, je ne sais pas, des choses, disons dans une famille française on parle de la sexualité, des problèmes comme ça« (S.M., 19 godina).

(»... ali ne govorimo o životu, o, ne znam, o stvarima, recimo u francuskoj obitelji se govori o spolnosti, o takvim problemima.«)

Tempo života, doduše, nameće stanovite promjene u svakodnevnoj raspodjeli zadataka pa tako i muškarac počinje obavljati »ženske poslove«. Međutim, ukoliko ih muškarac čak i svakodnevno obavlja (jer je na to prinuđen svojim standardom, radnim rasporedom i sl.) takva se situacija smatra iznimnom (izazvana gotovo »višom silom«). Njegov se posao smatra vrednijim i težim, on je taj koji osigurava egzistenciju, a ženina plaća tek je pripomoć²¹.

Jednako tako odgajaju se i djeca. Od sinova se očekuje više, i u školi, i u profesiji. Djevojke su više vezane za kuću. One imaju i daleko više kućnih zadataka, pogotovu kako odrastaju. Dječaci su slobodniji u izboru društva i hobija, imaju više prava na izlaske.

Jugoslavenski roditelji prilično su strogi. Oni kontroliraju školski uspjeh, nadziru s kime se djeca druže, ne vole da njihova djeca izlaze. »Zato što ni ON nije išao, onda neću ni ja. On kad je imao moje godine nije nikad izlazio.« (V.N., 14 godina, ljuteći se na oca jer mu ne dopušta da izlazi s prijateljima.) Djeca to ponekad razumiju i opravdavaju roditeljskim strahom pred njima stranom zemljom.

Krutost naslijeđenih autokratskih odnosa postupno se povlači pred novonaučenim demokratskim obrascima (osobito u domeni raspodjele radnih uloga i odgoja djece). No ostaje neprikosnovenost očeva autoriteta što bi u promijenjenim uvjetima života (zaposlenost žene, novi sistem vrijednosti) moglo utjecati na destabilizaciju obitelji pa tako i na uspješnost socijalizacije djece.

Jugoslavenska porodica – veza ili prepreka za uspješno socijaliziranje unutar francuskog društva

Čini se da takva kakva jest jugoslavenska obitelj u Francuskoj predstavlja prije prepreku nego vezu između djeteta i društva u kojem ono živi, da svojim ustrojstvom ne može osigurati uspješnu socijalizaciju djece (što djecu može odvesti i u marginalizaciju, neprilagodnost pa i delikvenciju). Mnogo je argumenata za takvu tvrdnju: neprilagođenost roditelja i njihov neprijateljski stav prema francuskom društvu; nezadovoljstvo roditelja položajem u društvu, njihova neangažiranost i život na marginama društva; oslabljene veze s porodicom u Jugoslaviji koja gubi ulogu emocionalnog oslonca i podrške; udaljavanje od jugoslavenskog društva i nedovoljno približavanje francuskom uvjetuje slabu vezu i s jednim a i s drugim, te stvara osjećaj nepripadanja; roditelji i djeca govore različitim jezicima koji im omogućuju tek površno svakodnevno komuniciranje; razlikuju se i po kulturnim potrebama koje su roditelji interiorizirali u (pretežno) ruralnoj sredini u Jugoslaviji šezdesetih godina, i te vrijednosti zadržali, a djeca u visoko industrijaliziranoj zemlji institucije kojih (od škole do mas-medija) djeluju snažno asimilacijski; tradicionalni patrijarhalni odnosi unutar porodice, restriktivnost odgojnog djelovanja roditelja odudaraju od atraktivnijeg obrasca odnosa u francuskoj obitelji.

²¹ »Quand il vient de sa poste il est fatigué. Ma mère quand elle vient, elle est fatigué, elle se repose mais après elle fait un travail ménager comme elle *devrait* faire« (S.K., 15 godina; istaknula J.Č.).

(»Kad on dođe s posla, umoran je. Kad dođe moja majka, ona je umorna, ona se odmara i kasnije obavlja kućanski posao onako kako i treba činiti.«).

»Ce ne sont les hommes qui font le ménage. C'est plutot le travail des femmes« (L.H., 12 godina).

(»Nisu muškarci ti koji obavljaju kućanske poslove. To je više posao za žene.«).

Međutim, iako svi ti činioци mogu otežati uspješnu socijalizaciju mladi Jugoslaveni doimlju se uglavnom uspješno prilagođenima društvu u kojem žive. Jednim dijelom to se može pripisati (a i oni sami to čine²²) njihovu evropskom porijeklu i relativno malom broju u odnosu na broj ostalih stranaca što ih automatski čini manje uočljivom i na listi ksenofobijskih udara nezamjetnom nepoželjnom grupom.

Razlika između kulture porijekla i kulture zemlje dolaska nije tako velika kao što je to u slučaju arapske i turske imigracije. Ostaje ipak činjenica da pripadaju imigracijskoj populaciji koja je nerijetko predmet rasprava i napada, populaciji koja ne posjeduje ni minimum političkih prava, koja je gotovo predodređena za horizontalnu socijalnu pokretljivost i koje ekonomski položaj može jedino pobuditi zavist u selu iz kojeg su potekli roditelji, dok u Francuskoj ima prilično omeđene i ne osobito povoljne koordinate.

Pa ipak, oni žele ostati u Francuskoj, prilagođeni sredini.

Čini se da razloge tome treba tražiti osobito u primarnoj socijalizaciji. Bez obzira na sve propuste koje roditelji mogu načiniti (i čine) odgajajući djecu, uključujući poteškoće koje nastaju kada se obitelj razvija izvan domovine (daleko od djedova, baka i ostale rodbine koja je važna kako za djecu u ovoj fazi, tako i kao podrška cjelokupnoj obitelji) djeca osjećaju roditeljsku brigu i uspješno zadovoljavaju svoju potrebu za sigurnošću.

Susjedstvo nije tipični »komšiluk«, kakav su njihovi roditelji ostavili u Jugoslaviji, ali većina pripada istome društveno-ekonomskom sloju koji sa sobom nosi svoje nacionalne specifičnosti tako da dijete u prvim godinama, važnim za njegovo formiranje, neće osjetiti različitosti²³.

Najčešće patrijarhalno odgojena, majka je kod kuće i brine se o porodici. Ukoliko ona prihvaća takvu raspodjelu uloga djetetu su stvoreni značajni preduvjeti da u emocionalno stabilnoj situaciji gradi svoj svijet i formira svoj identitet. Međutim, ukoliko je majka nezadovoljna ili/i radi, teže su okolnosti za uspješnu socijalizaciju. U prvom slučaju može se poljuljati emocionalna ravnoteža, a u drugom obično dolazi do pojave novih »značajnih drugih« koji svojim utjecajem mogu izazvati konfuziju u stvaranju subjektivnog svijeta što više ne proizlazi iz konzistentnosti roditeljske (obiteljske) socijalizacije. To je pojačano ukoliko osobe koje se brinu o djetetu ne govore istim jezikom, nemaju za jednu kulturu karakteritičan sistem vrijednosti.

Teža prepreka koja se pred mlade Jugoslavena stavlja jesu utjecaji tokom sekundarne socijalizacije. Život u Francuskoj za to pruža obilje prilika. Kao prvo, socijalizacijski činioци koji djeluju izvan obitelji vrlo su snažni. Njih obilježavaju atraktivnost, agresivnost, mnogo vremena koje im je na raspolaganju, a značajna je i njihova orijentiranost asimilaciji. Dijete mnogo vremena provodi sa svojim vršnjacima, u predškolskoj ustanovi, zatim u školi, a kulturni centri organiziraju mu i slobodno vrijeme. Osobito je snažan utjecaj mas-medija kojima su djeca gotovo neprekidno izložena.

Zbog sve slabijeg utjecaja obitelji, a sve većeg utjecaja vanjskih faktora, djeca su u prilici da uvide razlike između svijeta svojih roditelja i ovoga drugog koji im se (barem

²² »Pa ne znam, ako me neko vidi na ulici, on ne može da zna da sam Jugosloven. Šta me briga. Mene... ne znam... kao neki Arapin ili Portugalac« (V.N., 14 godina).

²³ Osim toga u tom susjedstvu žive stranci koji zbog svojih običaja, navika i nespremnosti da ih mijenjaju često izazivaju pažnju i negodovanje, a to Jugoslaveni transformiraju u osjećaj vlastite veće vrijednosti.

prividno) nudi. No, već formirani subjektivni svijet ne mora tokom sekundarne socijalizacije doživjeti promjene koje će ga bolno povrijediti. Prevaga racionalnosti nad emocionalnošću u ovom periodu olakšat će transformaciju, a uspostavljena stabilnost, ukoliko raskorak nije prevelik, supostojanje raznih tipova vrijednosti.

I ovdje se uloga roditelja može pokazati značajnom. Supremacijski odnos atraktivnijeg svijeta prema njihovu kulturnom i socioekonomskom porijeklu može biti traumatičan i dovesti do njegova odbacivanja i asimilacije, ali i do svojevrsne racionalizacije ili pak traženja smisla u korjenima pa i povratku. Roditelji-imigranti prepoznaju, svjesno ili ne, ove probleme i u skladu s njima reagiraju. Istraživanja talijanske i portugalske imigracije pokazuju (vidi 13), a vjerovatno bi to potvrdila i istraživanja na uzorku Jugoslavena, da roditelji mnogo pažnje posvećuju obrazovanju djece, i da smatraju kako je viši stupanj obrazovanosti veća garancija uspješne promocije u francuskom društvu (no ne isključujući nikada i mogućnost povratka). Tako oni bez obzira na svoje, najčešće glasno negodovanje na francusko društvo potiču svoju djecu da mu se prilagode. Potiču i njihovo poznavanje francuskog jezika na uštrb materinskog. Roditelji, svjesni da povratak i nije tako siguran kako se o njemu govori, svoje propuštene prilike u prilagodbi francuskom društvu pretaču u aspiracije koje će ostvariti preko djece²⁴. Novi veliki izazov jest doba punoljetnosti i mogućnost da se izabere francusko državljanstvo. To je još jedno od ogledala porodičnih stavova i utjecaja pri čemu roditeljsko razumijevanje okolnosti i upućenost na zadovoljstvo njihove djece može odigrati i važnu socijalizacijsku ulogu.

Zaključne napomene

Raskorak između prve i »druge generacije« migranata: resocijalizacija prve, a socijalizacija druge u industrijaliziranom svijetu čini se nepremostivim. Dva se svijeta pokušavaju sastati pod istim nebom polazeći od različitih osnova.

Uspješno socijaliziranje ovisit će o humanosti društva i njegovim socijalizacijskim utjecajima²⁵, ali i o pojedincu samome.

Promijenjeni uvjeti života za koje ne postoje utvrđeni obrasci među članovima prve generacije te raskorak između porodičnog i sociokulturnog modela društva u kojem žive samo su činoci socijalizacije. Njen ishod uvjetovan je naročitim jedinstvom triju činilaca: društva, porodice i pojedinca.

LITERATURA

1. Ackerman, Nathan W. *Psihodinamika porodičnog života*. Titograd: GZ, 1966.
2. Adorno, Theodor W.; Horkheimer, Max. *Sociološke studije*. Zagreb: ŠK, 1980.
3. Allport, Gordon W. *Sklop i razvoj ličnosti*. Beograd: Kultura, 1969.
4. Berger, Peter L.; Luckmann Thomas. *The Social Construction of Reality*. New York: Doubleday & Company, 1966.

²⁴ To može biti poticaj prilagodavanju djeteta, ali i nova zamka za djecu koja ponekad ne mogu ili ne žele ostvarivati roditeljske aspiracije.

²⁵ U ovom kontekstu misli se prije svega na utjecaj koji društvo ima na obitelj, na promjene koje nastaju u samoj obitelji u resocijalizaciji odraslih imigranata, te na moguću dezintegraciju obitelji (usp. i 21).

5. Chauchat, Hélène. »Facteurs bibliographiques de la marginalité et familles 'marginaloides'. Etude de processus d'adaptation sociale«. *Cahiers internationaux de sociologie*, Paris, LXVIII/1980, janvier-juin, str. 95-126.
6. Čačić, Jadranka. *Deuxième génération yougoslave en Alsace et Lorraine (formation de l'identité culturelle)*. Thèse de IIIe cycle-D.E.A. Strasbourg: Université des Sciences Humaines, 1986.
7. Durkheim, Emile. *Sociologie et philosophie*. Paris: PUF, 1974¹.
8. Erikson, Erik H. *Omladina, kriza, identifikacija*. Titograd: Pobjeda, 1976.
9. First-Dilić, Ruža. »Socijalizacija u obitelji i slobodno vrijeme. Pristup proučavanju socijalizacije u obitelji«. *Revija za sociologiju*, Zagreb, IV/1974, br. 2-3, str. 3-14.
10. First-Dilić, Ruža. »Porodica i obitelj – domaćinstvo i kućanstvo. Pokušaj pojmovnog razgraničenja«. *Revija za sociologiju*, Zagreb, VI/1976, br. 2-3, str. 86-92.
11. Fromm, Erich. *Autoritet i porodica*. Zagreb: Naprijed; Beograd: Nolit, 1986.
12. Golubić, Zagorka. *Porodica kao ljudska zajednica*. Zagreb: Naprijed, 1981.
13. Gökalp, Altan. »Pour une problématique de l'identité culturelle des enfants de migrants«, u: *La culture d'origine et la culture des migrants*. Strasbourg: Conseil de l'Europe, 1982, str. 26-29.
14. Katunarić, Vjeran. *Dijalektika i sociologija*. Zagreb: ŠK, 1986.
15. Langer, Susanne K. *Filozofija u novome ključu*. Beograd: Prosveta, 1967.
16. Lebon, André. »France. La population étrangère au recensement de 1982«. *Dossier migrations*, 1984, br. 21.
17. Rot, Nikola. *Osnovi socijalne psihologije. Socijalizacija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1975².
18. Sapir, Edward. *Culture, Language, and Personality*. Berkeley: University of California Press, 1956.
19. »Socialisation«, u: Boudon, R.; Bourricaud, F. *Dictionnaire critique de la sociologie*. Paris: PUF, 1986², str. 527-534.
20. Supek, Rudi. *Psihologija i antropologija*. Beograd: Nolit, 1981.
21. Thomas, William I. *On Social Organization and Social Personality (Selected Papers)*. Chicago: Phoenix Books, 1966.
22. Wihtol de Wenden, Catherine. »Du bon usage politique des immigrés«. *Projet*, Paris, 1985, br. 191, str. 47-56.

THE SOCIALISATIONAL ROLE OF THE FAMILY IN THE DEVELOPMENT OF SECOND GENERATION YUGOSLAVS IN FRANCE

SUMMARY

The particularities of the family and the consistency of the world for which it acts as an intermediary for the child are especially significant in the process of primary socialisation. The migrant family, whose socio-cultural model is generally different than that of the host country, by this very fact constitutes a socialisational factor presenting a certain hindrance to successful socialisation. Presenting data on the Yugoslav immigrant family in France, the author attempts to show that, although the family lies in different conditions, this does not necessarily have to be the cause of unsuccessful socialisation of the »second generation«. Success in socialisation depends on the humaneness of society and its socialisational influences, on the family, and finally on the individual himself.